

In Memoriam Willem Frederik Lodewijk Buschkens



prof. dr. W.F.L. Buschkens (foto: Marcel Franken)

In de ochtend van 23 oktober bereikte ons het bericht dat Willem Buschkens de avond tevoren in zijn woning in Wassenaar was overleden. Bezig met de voorbereiding van een lezing is hij, naar mag worden aangenomen, door een hartinfarct overvallen. Met grote verslagenheid heeft de staf van de Leidse vakgroep Culturele Antropologie en de Sociologie van de Niet-Westerse Samenlevingen op zaterdag 26 oktober definitief afscheid van hem genomen.

Leerling van met name prof. Dr. R.A.J. van Lier en prof. Dr. G.A. Locher in de periode 1955-1963, behoorde hij met R.T.J. Buve en A.F. Marks tot de groep van studenten die later nauw zou worden betrokken bij de onderwijs- en onderzoekstaak van het instituut. Tijdens zijn doctoraalstudie was Willem achtereenvolgens student-assistent van prof. P.B. de Josseling de Jong en prof. Dr. G.A. Locher. Na zijn doctoraal werd hij opgenomen in het onderzoekprogramma van Van Lier dat betrekking had op een systematische beschrijving van de verschillende etnische groepen in de Surinaamse en Antilliaanse samenleving. Aan Willem viel de taak toe een monografie te schrijven over het familie-systeem van de Creoolse volksklasse in Suriname. Zijn veldwerk verrichtte hij in de periode 1964-65 en de daaruit resulterende dissertatie getuigt van een grondige en nauwgezette structuur-analyse, waarbij veel aandacht aan de historische aspecten werd gegeven. Opmerkelijk is dat zijn studie ook ingaat op het gebruik van traditionele en moderne methoden ter regulering van het kindertal onder de Creoolse volksklasse van Paramaribo. In feite

gaf hij daarmee reeds aan in welke richting zijn toekomstig onderzoek zich zou bewegen. In 1973 promoveerde hij tot doctor in de sociale wetenschappen.

Inmiddels had Van Lier in het Leidse curriculum het specialisme medische sociologie opgenomen, waarvan de algehele organisatie en coördinatie aan Willem Buschkens werd opgedragen. Met dit initiatief introduceerde Leiden als eerste dit specialisme in de culturele antropologie en de niet-westerse sociologie in Nederland.

De cursus baseerde zich op het uitgangspunt dat studenten die medische sociologie voor ontwikkelingslanden als specialisme kiezen, zodanig getraind dienen te worden dat zij geschikt zijn voor een functie als beleidsmedewerker/onderzoeker in de gezondheidszorg van landen in de Derde Wereld of als docent in de medische sociologie aan studenten in de geneeskunde, de verpleegkunde of de sociale wetenschappen. Dit impliceerde dat niet alleen aandacht zou moeten worden gegeven aan de sociale, de economische en de politieke problemen rond de gezondheidszorg in de Derde Wereld, maar ook aan de specifieke medische, biologische en epidemiologische aspecten van de tropische geneeskunde. Dat medisch-biologisch gedeelte kwam onder de verantwoordelijkheid van docenten van de medische faculteit in Leiden, terwijl Buschkens het sociaal wetenschappelijk deel van het curriculum op zich nam. Vanaf 1971 is de cursus jaarlijks gegeven en het is dankzij zijn inzet dat de cursus al snel landelijke bekendheid verwierf. Geschat wordt dat vanaf 1971 tot en met 1990 niet minder dan vijfhonderd studenten de colleges medische sociologie hebben gevolgd.

Zijn intensieve bemoeienis met dit onderdeel van het onderwijspakket belette hem overigens niet nieuw onderzoek te entameren. Zo startte hij in samenwerking met L.J. Slikkerveer in 1973 een onderzoek in Ethiopië naar het ziektegedrag van de Islamitische Oromo. Het onderzoek richtte zich met name op het gebruik dat deze bevolkingsgroep maakt van de traditionele en de moderne gezondheidsfaciliteiten. In het boek dat beide onderzoekers hierover publiceerden, wordt ook een gedetailleerde beschrijving gegeven van de bestaande traditioneel-medische systemen in de regio. Tot op de dag van vandaag wordt deze studie door vakgenoten bij herhaling geciteerd en vindt het daarin gehanteerde analyse-patroon navolging.

Het veldwerk in Ethiopië bleek geen eenvoudige opgave te zijn en het onderzoek vergde vele jaren. Ondanks alle ontberingen en tegenslagen was door het verblijf in Ethiopië de belangstelling voor met name de Hoorn van Afrika bij Willem Buschkens gewekt. Twee jaar na zijn veldwerk in Ethiopië verplaatste hij zijn onderzoeksactiviteiten naar het buurland Somalië en ook nu weer was het centrale thema de ontwikkeling van de gezondheidszorg. Daarbij richtte hij zich onder meer op de opleiding van medici in de medische faculteit van de Universiteit van Mogadishu. Dit onderzoek vond plaats in nauwe samenwerking met het z.g. 'Network of Community-Oriented Educational Institutions for Health Sciences' en de medische faculteit van de Rijksuniversiteit Limburg. De 'community-oriented' opleiding in Somalië was erop gericht de afgestudeerde artsen te motiveren om posten in het PHC-programma op het platteland te vervullen en de vraag was hoe een dergelijk onderwijs diende te worden opgezet en in hoeverre daarvan een positief effect verwacht kon worden. Deze betrokkenheid bij opleidingsaspecten van artsen, leidde er toe dat Willem bij het regulier onderwijs werd ingeschakeld en jaarlijks

cursussen voor de medische faculteit in Mogadishu verzorgde. Het is met name deze inspanning geweest die leidde tot zijn benoeming tot honorair professor aan de medische faculteit van de Nationale Universiteit van Somalië. Zijn onderzoek resulteerde tenslotte in de publikatie *Community Health in the Developing World. The case of Somalia* die in 1990 bij de uitgeverij Van Gorcum in Assen verscheen. Niemand kon toen voorzien dat dit zijn laatste belangrijke publikatie zou worden.

Zijn wetenschappelijk werk overziende, kan worden gezegd dat in zijn medisch-sociologisch onderzoek steeds de vraag centraal stond op welke wijze de gezondheidszorg in ontwikkelingslanden kon worden geoptimaliseerd. Vragen als: "Waarom functioneren de PHC-programma's onvoldoende en slaagt men er niet in deze vanuit de basis te financieren?" en "Waarom is het merendeel van het medische personeel in de grote steden gealloceerd en is de opleiding van artsen nog steeds gericht op westers georiënteerde hospitaalgeneeskunde in plaats van op rurale gezondheidszorg en preventieve geneeskunde?" typeren zijn onderzoekthematiek.

De praktische gerichtheid van zijn research belette hem overigens niet aan de theorievorming aandacht te besteden. De voorkeur daarbij ging uit naar de z.g. utilisatie-theorieën van schrijvers als McKinley, Aday, Eickhorn en Anderson. Daarnaast toonde hij interesse voor de theorievorming omtrent traditionele medische systemen. Ook onderging hij de invloed van de theoretische oriëntaties in het kader van het onderzoekszwaartepunt 'Schakelingen', waarbij het gaat om het verwerven van inzicht in de wijze waarop sociale systemen op verschillende integratieniveaus op elkaar inwerken bij beleidsmatig gestuurde dan wel ongestuurde ontwikkeling in de Derde Wereld. Hij heeft dit perspectief in zijn latere werk op het terrein van de medische sociologie sterk beklemtoond en eveneens meegewerkt aan de uitwerking van een internationaal onderzoekprogramma op dit terrein.

Wat hem als niet-westers socioloog vooral heeft bewogen, in navolging van de toegepaste sociologie in Leiden, was de vraag wat het vak zou kunnen bijdragen aan het sturen van maatschappelijke processen in de Derde Wereld. In die toegepaste oriëntatie stond hij evenwel sceptisch tegenover de beoefenaren van het vak die meenden te weten dat ontwikkeling alleen langs deze of gene weg tot stand kon worden gebracht. Hij vermeed dan ook zoveel mogelijk contact met progressieve collega's die ten aanzien van de Derde Wereld stellige opvattingen huldigden. Het paste niet bij zijn intellectuele twijfel en relativiserende levenshouding, die zozeer zijn Leidse achtergrond met de daaraan verbonden liberale instelling typeert. Dat karakteriseert eveneens zijn houding ten opzicht van de collega's in zijn naaste omgeving. Vriendelijk en tegelijkertijd gedistantieerd; tolerant ten opzichte van andersdenkenden, maar met behoud van de eigen visie; wars van conflict maar wel geneigd zich zo nu en dan agressief te uiten over bepaalde situaties of personen.

Het moet gezegd dat Willem het in de vakgroep in de laatste jaren niet gemakkelijk heeft gehad. Het huidige universitaire klimaat, gekenmerkt door individualisering, marktgerichte competitie, kwantitatieve evaluaties en bezuinigingsoperaties stond hem in toenemende mate tegen. Dat leidde ertoe dat hij zich steeds minder met de dagelijks gang van zaken binnen de vakgroep inliet. In die sfeer ondervond hij ook

niet de waardering waarop hij op grond van zijn onderwijs en onderzoek, na ruim dertig jaar aan het instituut verbonden te zijn geweest, meende recht te hebben.

Nu, na zijn overlijden, realiseren velen zich dat met zijn heengaan de staf in Leiden en zijn collega's in de medische antropologie en sociologie buiten de Leidse Universiteit een geducht verlies hebben geleden. Tegelijkertijd is daar het pijnlijk besef dat het niet meer mogelijk is hem blijk te geven van onze waardering en erkentelijkheid.

J.D. Speckmann.